

ARAP DİLİNDE İDĞÂM KAVRAMI

Zafer KIZIKLI*

Özet

Bu çalışma, “idğâm” terimini konu almaktadır. İdğâm sözcüğü, birbiriyle aynı olan ya da ses çıkış noktaları yakın iki harfin şeddelenerek tek bir harf olarak okunmasıdır. Bundan amaç, telaffuza kolaylık sağlamak ve ahenk katmaktır. İdğâm, sarf ve tecvîd bilimlerinin temel konularından biridir. İdğâm hareke, mahrec ve gunne itibarıyla üç kategoride ele alınır ve her bir kategori, kendi içinde farklı kısımlara ayrılır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, idğâm, ses bilimi, kırâat, dil bilimi.

The Concept of Idghâm in Arabic Language

Abstract

This article deals with the term of “idghâm”. It means the merging of a consonant carrying a sukoon into the following letter which carries a vowel mark so that they become one (as the second letter) (a shaddah means that assimilation has taken place). Idghâm is divided into three categories with regard to harakah, makhraj and ghunnah. Besides, every category has different types.

Key Words: Arabic, idghâm, phonology, reading, linguistics.

---

* Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı
(E-mail: zaferkizikli@yahoo.com)

Giriş

İdğâm, iki bağımsız harfi belli kurallar çerçevesinde birleştiren bir bağdır. Bu sözcük daha çok “sarf”¹ ve “tecvîd”² bilimlerinde terim olarak kullanılır. Sarf biliminde hem ses hem de yazı temeline dayalı bir değer taşır. Tecvîd biliminde ise çoğunlukla yazıyla ifade edilmeyip sadece ses boyutunda kalır. İdğâm, Arapçada bazen “harf kaynaşması”, bazen de “ses kaynaşması” diye adlandırabileceğimiz bir özelliktir. Bu özellik pek çok dilde mevcut olmayan, Arapçaya özgü bir durumdur. Yanyana bulunan iki ayrı sesin tek bir ses olarak okunması ya da telaffuz bakımından yakın iki harften birincisinin, ikincisine dönüşmesi olarak da ifade edebileceğimiz bir kavramdır.

İdğâm önceleri nahv, daha sonra da sarf biliminin konularından biri olarak ele alınmış ve birbirine yakın sesleri birleştirerek sözcüklerin telaffuzunu kolaylaştırmak için kullanılmıştır. İdğâmın en çok kullanıldığı alanlardan biri de Kur’ân kırâatidir. Zira Kur’ân âyetleri makam üzere okunurken ilgili ve gerekli yerlerde idğâm yapılırsa okuyuşa müziksel bir hava katar. Kur’ân’ın güzel okunmasını konu alan “Tevcîd” ilminde idğâm konusu ayrı bir başlık altında incelenir ve bu disiplinin temel unsurlarından birini oluşturur.

İdğâm olgusunu iki ayrı düzlemde değerlendirmemiz gerekir. Bunlardan birincisi “sarf biliminin sistematigi”, diğeri de “tecvîd biliminin güzellik arayışı”dır. Sarf biliminde idğâm olgusu gerekli yerlerde uygulanarak sözcüklere yeni bir biçim kazandırmış, hem yazılı hem de sözlü kullanımda bir kural olarak dildeki yerini almıştır. Tecvîd biliminde ise idğâm, yapılması zorunlu bir dil kuralı değildir, yapılmadığı takdirde herhangi bir yanlışa düşülmüş olmaz. Fakat telaffuzun estetiği dikkate alındığında idğâm okuyuşa ayrı bir güzellik katar. Sarf biliminde idğâm daha çok tek bir sözcük odaklıyken tecvîd’de iki sözcük arasında da yapılabilir. Sarf bilimi Arap dilinin tamamını kapsamına rağmen, tecvîd Kur’ân’la sınırlıdır, dolayısıyla da tecvîd bilimindeki idğâmın kapsamı Kur’ân metni çerçevesindedir.

Çalışmamızda klâsik nahv, sarf, tecvîd ve iştikâk alanında yazılmış eserlerden yararlanmak sûretiyle idğâm kavramını yorumlayacağız. Farklı açılardan idğâm türlerini, hem teorik, hem de verdiğimiz örneklerle pratik olarak anlatacağız. Bunun yanısıra idğâm konusunun daha iyi kavranabilmesi için şematik açıklamalar, örnek sözcük ve cümleler sunacağız. Ayrıca idğâma konu olan harfleri, örnek sözcüklerle tablolar hâlinde bir araya getirerek konunun görsel açıdan topluca değerlendirilmesini sağlayacağız.

¹ Arapçada sözcüklerin yapısını ve türevini inceleyen bilim dalıdır. Bkz. et-Tehânevî, Muhammed ‘Alî, *Mevsû’atu keşşâfi istilâhâti’l-funûni ve’l-’ulûm*, Mektebetu Lubnân, Beyrut, 1996, II, 1075-1076.

² Kur’ân’ın güzel okunmasını ve Arapça harflerin doğru telaffuzunu konu alan bilimdir. Daha geniş bilgi için bkz. et-Tehânevî, *a.g.e.*, I, 386-388.

I. İdğâm Nedir?

“İdğâm” اِدْغَامٌ sözcüğü dilde “bir şeyi başka birşeyin içine girdirmek” anlamına gelir³. Dil bilimlerinde ise terim olarak kullanılan bu sözcük, “Bir harfin başka bir harfle kaynaşması ve ilk harfin lafız yönünden ikincisi gibi olması” anlamındadır. Teknik bakımdan daha belirgin bir tanım yapacak olursak “Bir harfin, kendi benzeriyle, ikisi arasında bir hareke veya durağın bunları bölmemesi koşuluyla birleşmeleridir⁵. ez-Zeccâcî (öf. 339/950)⁶, idğâm konusunda şöyle bir tanımlama yapar:

“Sözcük içinde peşpeşe gelen aynı iki harfin ilkinin harekesiz olması şartıyla ikinci harfle bütünleştirilmesi ve şeddeli tek bir harf hâlini almasıdır. Ayrıca telaffuz bakımından birbirine yakın iki farklı harfin yanyana gelmesi durumunda da birinci harf, ikinci harfe dönüştürülerek idğâm yapılmış olur. İdğâmın amacı dile kolaylık sağlamaktır”⁷.

‘Alî b. Muhammed el-Curcânî (öf. 816/1413), Arap dili ve İslâmî bilimler alanında kaleme aldığı terminolojik bir eser olan *et-Ta’rifât*’ta “İdğâm, ilk harfin sessiz kılınarak ikinci harfin içine sokulmasıdır” diye teorik bir tanım yaptıktan sonra bunun uygulanış tarzının, “Harfin, çıkış noktasında iki harf miktarı bekletilmesi” şeklinde olduğunu vurgular⁸.

Klâsik Arapça uzmanı Fransız oryantalist J. Cantineau (1899-1957), “İdğâm, iki sesin bütünleşme veya ortak nitelikler kazanma eğilimini temsil eden bir olgudur” diye söz eder, sonra da bunu şöyle örnekendirir:

³ el-Curcânî, ‘Alî b. Muhammed, *et-Ta’rifât*, (thk. İbrâhîm el-Ebyârî), Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1992, s.29-30; Ayrıca bkz. Sarı, Mehmet Ali, “İdğâm”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 471-472, İstanbul, 2000; Çetin, Abdurrahman, *Kur’ân Okuma Esasları Tecvid*, Sahhalar Kitap Sarayı, İstanbul, ts., s. 87-93; Karakılıç, Celâleddin, *Tecvid İlmi*, (4. bsk.), Ankara, 1982, s. 53-58; Belviranlı, Ali Kemal, *Tecvid*, Redve Yayınları, Konya, 1978, s. 34-42; Tetik, Recati, *Kıraat İlminin Ta’limi*, İşaret Yayınları, 1990, İstanbul, s. 180; el-Endelûsî, Ebû Hayyân, *İrtişâfu’d-darab min lisâni’l-‘Arab*, el-Mektebetu’l-Ezheriyye li’t-Turâs, Kahire, 1417/1997, I, 163-168; İbnu ‘Akîl, Behâ’u’d-dîn ‘Abdullah, *Şerhu İbni ‘Akîl*, Mektebetu Dârî’t-Turâs, (20. bsk.), Kahire, 1980, IV, 248-254.

⁴ el-Muberrid, Ebu’l-‘Abbâs, *el-Muktadab*, Kahire, h. 1386, I, 197.

⁵ Ebû ‘Alî el-Fârisî, *et-Tekmile*, (thk. Hasen eş-Şâzilî), Cezâyir, 1984, s. 273.

⁶ Bağdat gramer ekolünün önde gelen temsilcilerinden biridir. Hayatı hakkında bkz. es-Suyûtî, ‘Abdu’r-Rahman b. Ebî Bekr, *Buğyetu’l-vu’ât fi tabakâti’l-lugaviyyine ve’n-nuhât*, (thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1979, II, 18-19; ez-Zubeydî, Ebû Muhammed b. el-Hasen, *Tabakâtu’n-nahviyyîn ve’l-lugaviyyîn*, (thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm), Matba’atu’s-Se’âde, Kahire, 1954, s. 111.

⁷ ez-Zeccâcî, *el-Cumel*, (thk. İbnu Ebî Şeneb), (2. bsk.), Paris, 1957, s. 378.

⁸ el-Curcânî, *a.g.e.*, s. 30.

“ dâl” ve tâ” harfleri yanyana geldiklerinde ت “şeddeli tâ” hâlini alır. Eğer idğâm cüz’i olursa التَّقْرِيبُ “takrîb” (yakınlaştırma) adını alır. Buna da ن “nûn” ve ب bâ harflerinin ب şeklinde yanyana gelmesini örnek olarak verebiliriz. Bu durumda “nûn” harfi م “mîm” harfine dönüşür ve م ب “mîm + bâ” şeklini alır”⁹. Buradan, idğâmın جُزْئِيٌّ “tikel” ve كَلْبِيٌّ “tümel” olmak üzere iki kısma ayrıldığı sonucunu çıkarabiliriz.

Yanyana bulunan iki harf arasında idğâm kuralını uygulayabilmemiz için şu üç koşuldan en az birinin var olması gerekir:

1. Harfler arasında benzerlik,
2. Harflerin aynı cinsten olması,
3. Harflerin özellik yönünden birbirine yakınlık göstermesi.

Arapçada bir harf, telaffuz bakımından başka bir harfle yakınlık içinde olabilir. Bir başka deyişle harfin söylenirken ağızdan çıkış noktası itibariyle fiziksel durumu bir diğer harfinkine benzeyebilir veya yakınlık arzedebilir. İşte böyle durumlarda telaffuza akıcılık vermek, dili külfetten kurtarmak ve sesler arasında ahenk oluşturmak amacıyla idğama başvurulur.

İdğâm yapılan iki harten birincisine مُدْغَمٌ “mudğam”, ikincisine de مُدْغَمٌ فِيهِ “mudğam fihi” denir.

مَدَّ “uzattı” fiilinin vezni فَعَلَ dir. Dolayısıyla da bu fiilin aslı مَدَّدْ şeklindedir.

İdğâm, Arapların konuşurken uyguladıkları sese özgü bir kuraldır. Dil bilginleri, Kur’ân ve şiir metinleri üzerinde yaptıkları incelemeler ve fasih konuşan bedevîlerin telaffuzlarından edindikleri izlenimler sonucunda bu kuralı ortaya çıkarmışlardır.

Bir sözcükte veya iki farklı sözcüğün ilkinin son, ikincisinin ilk sesi arasında, ses çıkış yeri bakımından birbiriyle benzeşen iki harf yanyana geldiğinde bu harfler özel bir şekilde telaffuz edilir. Bunlardan ilki harekesiz, ikincisi hareketli okunmak sûretiyle birbirine kaynaştırılır.

İdğâm yalnızca aynı iki harfle sınırlı değildir, ayrıca çıkış yerleri birbirine yakın olan harflere de bu kural uygulanır. Örneğin, ادَّعَى “iddia etti” fiilinin aslı, ادَّعَى dir. “Dâl” ve “tâ” harfleri çıkış yerleri itibariyle birbirine yakın olduğu için “tâ” harfi “dâl”a dönüştürülmüştür. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için şu örnekleri de ekleyebiliriz:

⁹ Cantineau, J., *Durûsun fi ‘ilmi’l-asvâti’l-‘Arabiyye*, (çev. Sâlih el-Karmâdî), el-Câmi‘atu’t-Tûnûsiyye, 1961, s. 26.

aslı, مِّنْ + عَنِ + مَا dır.

İdğâmın sadece seste ortaya çıktığı, yazıda ifade edilmeyen durumlar da vardır. Bunlar daha çok Kur'ân okuyuşunda ve şiirde vezin tutturmak için uygulanır. Bununla ilgili örnekleri de şöyle sıralayabiliriz:

مَنْ يَعْمَلْ	→	مِيعَمَلْ	“Her kim çalışırsa!”
هَلْ تَرَى ؟	→	هَتَرَى	“Görüyor musun?”
هَلْ تَذَرِي ؟	→	هَتَذَرِي ؟	“Biliyor musun?”
هَلْ تَسْتَطِيعُ ؟	→	هَتَسْتَطِيعُ ؟	“Gücün yeter mi?”
هَلْ تُعِينُ ؟	→	هَتُعِينُ ؟	“Yardım eder misin?” ¹⁴

Sıbeveyhi¹⁵ kaleme aldığı Arap dilinin bilinen ilk gramer çalışması olan *el-Kitâb* adlı eserinde idğâm konusunu ayrı bir bölüm hâlinde anlatır. Bu eserde konuları ele alırken kendi üslûbu gereği dilsel kullanımları “güzel”, “en güzel”, “çirkin” gibi kategorilere ayırır ve idğâmla ilgili olarak da “en güzel” değerlendirmesinde bulunur. Sıbeveyhi idğâmı da kendi arasında bir karşılaştırmaya tâbi kılar ve “birbiriyle eşit

¹⁰ “Yok oldu” anlamındadır.

¹¹ Cümlede olumsuzluk bildiren, önüne geldiği fiile “olmaması için” anlamı katan bir edattır.

¹² “Neden” anlamındadır.

¹³ “Neden” anlamında olup bir öncekiyle eş anlamlıdır.

¹⁴ Hulvânî, Muhammed Hayr, *el-Muğni'l-cedîd fi 'ilmi's-sarf*, Dârü's-Şarki'l-'Arabî, Beyrut, ts., s. 107.

¹⁵ Sıbeveyhi hakkında bkz. Çetin, Rihât M., “Sıbeveyhi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1967, X, 578-585; Kızıklı, S. Zafer, *Arap Grameri Ekolleri* (Yayımlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 49-57; Çakır, Mehmet, *Sıbeveyh, Öğretim Yöntemi ve Koyduğu Bazı Nahiv Kuralları*, Anadolu Matb., İzmir, 1994; Bulut, Ali, *Hicri İlk Üç Asırda Kur'an Filolojisine Dair Eser Veren İlim Adamları ve Eserleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Samsun, 1999; Gündüzöz, Soner, *Sıbeveyh'te Kelime Yapısı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi), Samsun, 2002; Yanarateş, Metin, *Sıbeveyh'in Bedel, İsm-i Fail, Masdar ve Sifat-ı Müşebbehe Konularını İşleme Yöntemi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Samsun, 2000; Karabela, Revin, “Zunburiyye Tartışması ve Arka Planı”, *Ekev Akademi Dergisi*, C. III, S. II, Ankara, 2001, s. 257-264; Bulut, Ali, *Sıbeveyh'in el-Kitab'ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları, İşleme Yöntemi ve Koyduğu Kurallar*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi), Samsun, 2003.

değerde olan iki harekeli harfin, şeddeli tek bir harfe dönüştürülmesi”ni daha kaliteli bulur¹⁶, bir başka deyişle “büyük idğâm”ı “küçük idğâm”ı tercih eder.

Sıbeveyhi idğâmın şiir için de kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu, şiirin biçim yönünden düzgün ve kulağa hoş bir hâle gelebilmesinde idğâmın çok önemli bir rol oynadığını düşünür. Sıbeveyhi, özellikle şiirde beş harekeli harfin yanyana gelmesinin uygun olmadığını, bu harfler arasında eğer idğâm yapma imkanı varsa idğâmın mutlaka yapılması gerektiğini söyleyerek, Hicâz lehçesine âit olduğunu belirttiği ve kaliteli olarak nitelediği şu örnekleri verir:

- جَعَلَ لَكَ → جَعَلَكَ “Senin için yarattı”.
- فَعَلَّ لَبِيدًا → فَعَلَّيْدًا “Lebîd, yaptı”.

اِدْغَامٌ “idğâm” sözcüğünü, Basralı gramer bilginleri اِدْغَامٌ “iddiğâm” şeklinde okurlar, onlara göre bu sözcük “ifti’âl” vezninden gelen bir masdardır ve “dâl” harfi şeddeldir. Ancak Kûfe ekolü gramer bilginleri bu görüşe katılmazlar ve sözcüğün “if’âl” vezninden geldiğini, dolayısıyla da “idğâm” olarak okunması gerektiğini savunurlar¹⁷. Sözcük, Basra gramer bilginlerinin ardından, yaklaşık olarak X. yüzyıldan sonraki dönemlerde, sarf ve kıraat ilmine dâir yazılan eserlerin tümünde “idğâm” şeklinde kullanılmaktadır.

Endüslü dil ve kıraat bilgini eş-Şâtibi’ye (öl. 790/1388) göre idğâm aslı değil, ârizî bir olgudur; yani Arapçanın özünde olmamasına rağmen dilde kolaylık sağlamak için bir çözüm olarak oluşturulmuştur¹⁸.

İdğâmın yapılış amacı, dile telaffuz konusunda kolaylık sağlamak ve kulağa hoş gelecek, ahenkli bir ses sistemi oluşturmaktır. İdğâm, sözcüklerin okunuşunu daha seri ve akıcı kılar, böylece de dile melodik bir renk katar. Harekeli benzeşik iki ses yanyana geldiğinde bu durum dilin aynı ses çıkış noktasına ardarda iki kez temasını gerektirir. Böyle bir işlev ise hem ağırdır, hem de çaba ister. Oysa idğâm telaffuzu kolaylaştırarak konuşan kimseye rahatlık sağlar.

¹⁶ Sıbeveyhi, Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Usmân, *el-Kitâb*, (thk. ‘Abdu’s-Selâm Muhammed Hârûn), Dâru’l-Cil, Beyrut, ts., IV, 437.

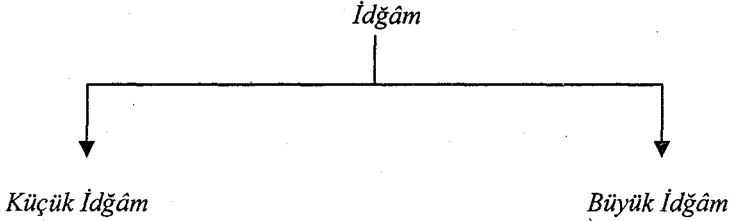
¹⁷ et-Tehânevî, *a.g.e.*, I, 129-130.

¹⁸ eş-Şâtibî, el-Kâsim b. Fiyyura, *Hirzu’l-emânî ve vehu’t-tehânî*, Dâru’l-Gavsânî, Şam, 2005, s. 12.

II. İdğâm Çeşitleri

İdğâmı üç farklı yönden tasnif edebiliriz. Bu tasnifleri önce şematik olarak, daha sonra da örnek sözcüklerle birlikte açıklayabiliriz:

A. Hareke Yönünden

Harekeden kasıt idğâma tâbi olan iki harften birincisinin harekeli veya harekesiz olmasıdır. Çünkü bu harf eğer harekeli olursa, idğâm “büyük”, harekesiz olması “küçük” olarak nitelenir. Bu yüzden idğâmda hareke çok önemli bir kriterdir.

1. *Küçük İdğâm* (الْإِدْغَامُ الصَّغِيرُ): İdğâma konu olan iki harften birincisi harekesiz olursa bu adı alır. Buna aynı zaman da “*el-İdğâmu'l-asğar*” adı da verilir.

Örnek: مِنْ رَجُلٍ → مِرْجُلٍ → مِرْجُلٍ “Bir adamdan”.

2. *Büyük İdğâm* (الْإِدْغَامُ الْكَبِيرُ): İdğâma konu olan iki harften birincisi harekeli olursa bu harf harekesiz hâle getirilir ve yanındaki benzeriyle kaynaştırılarak bu adı alır, ayrıca bu tür idğâmlara “*el-İdğâmu'l-ekber*” de denir¹⁹.

Örnek: شَدَّ → شَدَّ “Bağladı”.

Bundan başka modern Arap dili ses bilimciler tarafından yapılan farklı adlandırmalar da vardır:

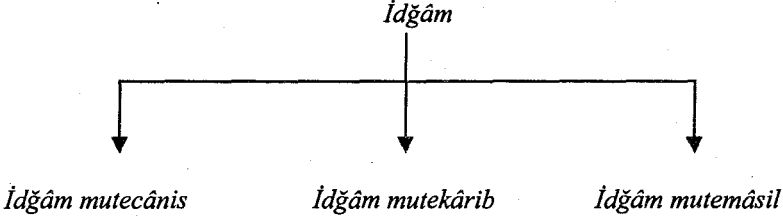
1. *et-Te'essuru'l-mukbil* (التَّائُرُ الْمُقْبِلُ): Bu türe aynı zamanda “*et-Te'essuru'l-ric'î*” ve “*et-Te'essuru'l-muterâci*” adları da verilmektedir. Birinci sesin, ikinci sesi etkilediği türdür.

2. *et-Te'essuru'l-mudbir* (التَّائُرُ الْمُدْبِرُ): Buna “*et-Te'essuru't-tekaddumî*” ve “*et-Te'essuru'l-mutekaddim*” adları da verilir. İkinci sesin, birinciyi etkilediği türdür²⁰.

¹⁹ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth 'Usmân, *el-Hasâ'is*, (nşr. Muhammed 'Alî en-Reccâr), Beyrut, 1952, II, 139-145; et-Tevneçî, Muhammed – el-Esmer, Râcî, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi 'ulûmi'l-luğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I, 22-23.

²⁰ Abdu't-Tevvâb, Ramadân, *et-Tatavvuru'l-luğavî*, Kahire, 1990, s. 22.; Enis, İbrâhîm, *el-As-*

B. Mahrec Yönünden

Mahrec²¹ sözcüğüyle anlatmak istediğimiz şey, idğâma yapılan harflerin telaffuz sırasında çıkış yerleridir. Buna göre üç tür idğâm söz konusudur:

1. *İdğâm mutecânis* (إِدْغَامٌ مُتَجَانِسٌ): Bir diğer adı da “*İdğâmu'l-mutecâniseyn*”dir. Gerek bir sözcükte gerekse ayrı ayrı sözcüklerde birbirine kavuşan iki harfin ses çıkış yerleri aynı, fakat hareketleri farklı olursa bu adı alır.

Örnekler:

- قَالَتْ طَائِفَةٌ → قَالَطَائِفَةٌ²²
- يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا → يَا بُنَيَّ ارْكَمَعْنَا²³
- اذْ ظَلَمْتُمْ → اظْلَمْتُمْ²⁴

İlk örnekte “te” (ت) harfi, “tâ” (ط) harfine; ikincisinde “bâ” (ب) harfi, “mîm” (م) harfine; üçüncüsünde de “zâl” (ذ) harfi, “zâ” (ظ) harfine dönüşmektedir. Bunun nedeni çıkış yerleri aynı olmasından ötürü bu harfleri idğâmsız telaffuz etmenin güç olması ve dilin telaffuzda zorlanması şeklinde açıklanabilir.

2. *İdğâm mutekârib* (إِدْغَامٌ مُتَقَارِبٌ): Bir diğer adı da “*İdğâmu'l-mutekâribeyn*”dir. İdğâma konu olan iki harfin ses çıkış yerlerinde veya hareketlerinde birbirine benzerlik ve yakınlık olmak kaydıyla, birincisi harekesiz ikincisi de harekeli ise, birinci harfi ikinci harfle birleştirip şeddeli okumaya bu ad verilir.

vâtu'l-luğaviyye, (6. bsk.) Kahire, 1961, s. 180.

²¹ Arap dili ses bilimi terminolojisinde, harfin ses çıkış noktasına الْمَخْرَجُ “mahrec” adı verilir, Arapçada onaltı tane mahrec vardır. Bu terimin Türkçe karşılığı ise “boğumlanma noktası”dır. Daha geniş bilgi için bkz. es-Suyûtî, ‘Abdu’r-Rahmân b. Ebî Bekr, *Hem’u’l-hevâmi’ fi şerhi Cem’i’l-cevâmi’*, (thk. Ahmed Şemsu’d-dîn, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, III, 450-454.

²² “Bir grup dedi ki:” el-Ahzâb / 13.

²³ “Ey oğulcuğum bizimle birlikte bin!” el-Hüd / 11.

²⁴ “Çünkü siz zulmettiniz!” ez-Zuhruf / 43.

Örnekler:

- أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ $\longrightarrow$ أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ²⁵
- قُلْ رَبِّ $\longrightarrow$ قُرْبٌ²⁶
- بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ $\longrightarrow$ بَرَفَعَهُ اللَّهُ²⁷

3. *İdğâm mutemâsil* (*إِدْغَامٌ مُتَمَاتِلٌ*): Bir diğer adı da “*İdğâmu’l-misleyn*”dir. Söz konusu iki harfin ses çıkış yerleri ve hareketleri aynı olursa bu adı alır. Birinci harf *قَطَعَ* “*paramparça etti*” örneğinde olduğu gibi aslı olarak harekesiz olabilir veya *شَمَّ* “*kokladı*” örneğindeki ilk “*mîm*” harfi gibi harekeli olabilir. Benzeşik iki harfin ilki harekesiz ikincisi harekeli olarak farklı sözcüklerde biraraya gelmesi durumunda da yine idğâm yapılabilir.

Örnekler:

- *اضْرِبْ بِعَصَاكَ*²⁸ ifadesi “*bâ*” harfi şeddelenerek *اضْرِبْ بِعَصَاكَ* şeklinde okunur. Burada *اضْرِبْ* “*vur*” sözcüğünün sonundaki harekesiz “*bâ*” harfi, hemen sonra gelen sözcüğün başında bulunan harekeli “*bâ*” harfiyle birleştirilip şeddeli okunmak sûretiyle idğâm yapılmaktadır.
- *قُلْ لَا أَجِدُ فِيْمَا أُوحِيَ إِلَيَّ*²⁹ ifadesi de “*iâm*” harfi şeddelenerek *قُلْ لَا أَجِدُ فِيْمَا أُوحِيَ إِلَيَّ* şeklinde okunur. *قُلْ* “*söyle*” sözcüğündeki “*lâm*” harfi harekesiz, ondan sonra gelen *لَا* edatındaki “*lâm*” harfi ise harekelidir. Bu iki harf arasında da idğâm yapılarak sanki tek bir harf gibi telaffuz edilir. Ancak bu durum sadece okunuşla ilgilidir, bu sözcüklerin yazılışını bağlamaz, idğâm yapılsa da kural gereği her iki sözcük de ayrı ayrı yazılır.

Bazen birinci kategorinin, ikincinin adı altında birleştirilerek kullanıldığına da rastlanmaktadır³⁰.

²⁵ “Sizi yaratmadık mı?” el-Murselât / 20.

²⁶ “De ki: Rabbim!” el-Mu’minûn / 93.

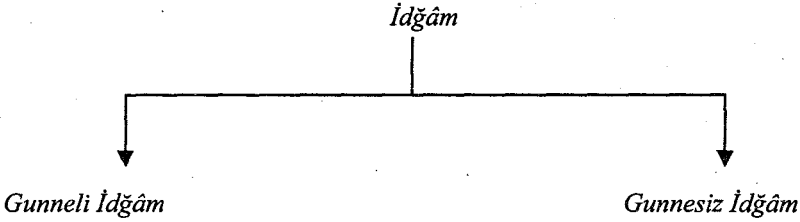
²⁷ “Doğrusu Allah, onu yükseltti” en-Risâ’ / 158.

²⁸ “Değneğini vur! / Değneğinle vur!” el-Bakara / 60.

²⁹ “De ki, bana vahyedilen şeyde bulamıyorum” el-En’âm / 145.

³⁰ Bkz. Karakılıç, a.g.e., s. 54.

C. Gunne Yönünden

Gunne (غُنَّة), küçük dil ve burundan telaffuz edilen sese denir³¹. Bu ses, nitelik bakımından genizden gelen ve “hunne” (حُنَّة) olarak isimlendirilen sestten daha hafiftir³². Tenvîn veya nûn harfinden sonra “nûn”, “mîm”, “vâv”, “yâ” harflerinden biri gelmesi durumunda söz konusu tenvîn veya nûn, kendinden sonraki harfe dönüşür ve bu sırada genizden bir miktar ses getirilir, ardından da okumaya devam edilir. İşte genizden getirilen bu özel sese *gunne* adı verilir.

İdğâm, gunne bakımından iki kısma ayrılır:

1. *Gunneli İdğâm* (الْإِدْغَامُ الْغُنَّةُ): Aynı zamanda “*eksik idğâm*” (الْإِدْغَامُ النَّاقِصُ) adı da verilir. Bunun nedeni, “nûn” harfi veya “tenvîn”in kendinden sonra gelen harfe dönüştürülerek idğâm olayı gerçekleştirilirken “nûn” harfi ve “tenvîn”in bir niteliği olan *genizden ses getirme*, bir başka deyişle *gunne* eyleminin uygulanması ve idğâma uğrayan harfin gunne özelliğinin ortadan kaldırılamamasıdır. Böylelikle idğâmla birlikte harfin ses yönünden değişimi sağlanmasına rağmen, özellik bakımından değişime uğrayan harfin aslî niteliği idğâm sonunda oluşan yeni harfin telaffuzu sırasında korunmuş olur. Bu durum ise idğâmın gerçekleşmesi bağlamında bir eksiklik olarak sayılır. Buradan, “idğâm olgusunun, bir harfin tüm yönleriyle başkalaşımıdır” şeklinde bir sonuç çıkarmamız da mümkündür.

“Rûn” harfi ya da “tenvîn”in gunneli olarak idğâm edildiği harfler, “yâ”, “vâv”, “nûn” ve “mîm” olmak üzere dört harften ibarettir. Bu harfleri tecvid bilgileri *يُنْمُو*³³ “*gelişir*” sözcüğünde bir araya getirmişlerdir.

³¹ Vecdî, Muhammed Ferîd, *Dâ'iratu me'ârif*, Dâru'l-Fikr, (3. bsk.) Beyrut, 1971, VII, 90.

³² ez-Zebîdî, Muhammed Murtaâ, *Tâcu'l-'arûs*, (thk. Mustafâ Hicâzi), Kuveyt, 2001, XXXV, 483.

³³ Bu sözcük نَمُو “*gelişti*” anlamına gelen geçmiş zamanlı fiilin, geniş / şimdiki zaman (mudâ-ri') hâlidir.

Bu tür idgâm için şu örnekleri verebiliriz:

1) <i>Nûn + yâ'</i> :	وَمَنْ يَعْمَلْ	→	وَمَيِّعَمَلْ ³⁴
<i>Tenvîn + yâ'</i> :	لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ	→	لِقَوْمِيُؤْمِنُونَ ³⁵
2) <i>Nûn + vâv</i> :	مِنْ وَرَائِهِمْ	→	مُورَائِهِمْ ³⁶
<i>Tenvîn + vâv</i> :	جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ	→	جَنَّاوُعُيُونٍ ³⁷
3) <i>Nûn + nûn</i> :	مِنْ نُطْفَةٍ	→	مُنُطْفَةٍ ³⁸
<i>Tenvîn + nûn</i> :	حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ	→	حِطُّنُغْفِرْ لَكُمْ ³⁹
4) <i>Nûn + mîm</i> :	مِنْ مَالِ اللَّهِ	→	مِمَّالِ اللَّهِ ⁴⁰
<i>Tenvîn + mîm</i> :	صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا	→	صِرَاطُمُسْتَقِيمًا ⁴¹

Bir ve ikinci örneklerde “nûn” harfî ve “tenvîn” burundan gelen bir ses özelliğine sahip olmalarına karşın, “yâ” veya “vâv” harfleriyle kaynaştıklarında bu özelliklerini, yerlerine geçen harekesiz “yâ” ve “vâv” harflere devrederler. Genelde dudaktan telaffuz olunan “yâ” ve “vâv” harfleri, okuyuş esnasında “nûn” ve “tenvîn”in telaffuz özelliğini sahiplenerek genizden ses getirmek sûretiyle çıkarılır. Dolayısıyla da bu harfler aslı olarak dudaksal, ârizî olarak da burunsal bir nitelik kazanır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu niteliğin uygulanışı tamamen eş zamanlıdır ve süre olarak da bir “elif miktarı”⁴² kadardır.

2. *Gunnesiz İdgâm (الْإِدْغَامُ بِغَيْرِ عُنَّة)*: “*Tam idgâm*” (الْإِدْغَامُ التَّامُ) olarak da adlandırılır. Bunun anlamı iki sestən biri bittikten sonra ardında hiçbir iz kalmamasıdır. Çünkü eksik idgâmda gunne olduğu için ses bundan dolayı kısa bir süre daha devam eder, fakat gunnesiz olan tam idgâmda böyle bir durum söz konusu değildir. Bu tür

³⁴ “Her kim yaparsa” ez-Zelzele / 8.

³⁵ “İnanan bir topluluk için” el-En‘âm / 99.

³⁶ “Onların ardından” el-Câsiye / 10.

³⁷ “Cennetler ve pınarlar” el-Hacer / 45.

³⁸ “Bir spermden” en-Rahl / 4.

³⁹ “Af dileyin, sizi affedelim!” el-Bakara / 58.

⁴⁰ “Allah’ın malından” en-Rûr / 33.

⁴¹ “Dosdoğru bir yol” en-Risâ’ / 68.

⁴² Bu ifade, tecvîd biliminde süre birimi olarak kullanılan bir terimdir. Elif harfinin okunuşu kadar geçen bir zaman dilimini kapsar, Arapçada uzun hece olarak okunması gereken harflerin uzatma sürelerinin anlatımında kullanılır. İki sâniyeye yakın bir süreye karşılık gelir. Bkz. Belviranlı, a.g.e., s. 21.

idgâmın oluşabilmesi harekesiz nûn veya tenvîn'in ardından "lâm" ya da "râ" harflerinden birinin gelmesine bağlıdır.

İdgâmın gunneli ve gunnesiz hâlini şematik olarak şu şekilde örnekleyebiliriz:

Gunneli İdgâm

	Harf	Nûn'la birlikte	Okunuş şekli	Tenvinle birlikte	Okunuş şekli
1	أَلْيَاءُ	مَنْ يَقُولُ	مَيِّقُولُ	بَرَقَّ يَجْعَلُونَ	بَرَقِّيَجْعَلُونَ
2	الْتُونُ	مَنْ نَعِمَةٍ	مِنِّعِمَةٍ	يَوْمِنْدُ نَاعِمَةٍ	يَوْمِنْدُنَّعِمَةٍ
3	الْمِيمُ	مِنْ مَالِ اللَّهِ	مِمَّالِ اللَّهِ	لَوْلُوا مَنثوراً	لَوْلُومَنثوراً
4	الْوَاوُ	مِنْ وَالٍ	مِوَالٍ	وَلِكُلِّ وَجْهَةٍ	وَلِكَلِّوَجْهَةٍ

Gunnesiz İdgâm

	Harf	Nûn'la birlikte	Okunuş şekli	Tenvinle birlikte	Okunuş şekli
1	الْلَامُ	مِنْ لَدُنْ	مِلْدُنْ	وَيَلِّ لِكُلِّ	وَيُلِّلِكُلِّ
		أَنْ لَوْ	أَلْوُ	أَلْدَادَا لِيُضِلُّوْا	أَلْدَادَالِيُضِلُّوْا
2	الرَّاءُ	مِنْ رَبِّهِمْ	مِرِّبِهِمْ	بَشْرًا رَسُولًا	بَشْرَرَسُولًا

Yukarıda saydığımız idgâm çeşitlerinin dışında *إِدْغَامٌ شَفْوِيٌّ* "dudak idgâmi" olarak isimlendirilen ayrı bir türü daha vardır. Dudak idgâm'ı, harekesiz "mîm" harfinin harekeli "mîm" harfinden önce gelmesi durumunda uygulanan idgâmdır. "Mîm" harfinin telaffuzu dudaktan yapıldığı için bu adı alır. Harekesiz olan "mîm", harekeli "mîm"le sanki tek bir harf gibi, *şeddelenenek* ve ilk "mîm" harfinin ardından *gunne sesi çıkarılarak*, yani burundan ses getirilmek suretiyle okunur⁴³. Örnek:

لَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ → لَكُمْمَا كَسَبْتُمْ⁴⁴ (lekum^{mm}a kesibtum).

⁴³ 'İsâm Muhammed Muflihu'l-Kudât, *el-Vâdih fi ahkâmi't-tecvîd*, Dârü'n-Refâ'is, (3. bsk.), Beyrut, 1998, s. 79.

⁴⁴ "Sizin kazandıklarınız sizindir" el-Bakara / 134 , 141.

III. İdgâmın Uygulanış Durumları

İdgâmın uygulanışı, bazen dile kolaylık verdiği için gerekli, bazen dilin kullanımını fazla etkilememesinden ötürü kişinin tercihinine bırakılmış, bazen de dilin mantığına veya yapısına aykırı olması hasebiyle yapılmaması uygun görülen bir durum arzeder. Bu konuyu üç başlık altında inceleyebiliriz:

A. İdgâmın Gerekliliği

Birbiriyle benzeşen iki harfin idgâmın yapılmasına engel olacak durumlar dışında bir sözcükte veya sözcük benzeri bir yapıda yanyana gelmeleri durumunda idgâm yapılmalıdır. Örnekler:

1. *Mâdî (geçmiş zamanlı) filler:* عَدَدٌ → عَدَّ “saydı”; سَدَدٌ → سَدَّ “*ıkadı*” şeklinde hem telaffuz hem de yazım yönünden değişime uğrar. Bu sözcüklerdeki “iki dâl” harfi, “şeddeli tek bir dâl” olarak yazılıp söylenir.

2. “Fâ’ilun” vezninde olanlar: ضَالٌّ “yoldan çıkan” sözcüğünde iki “lâm” harfi yanyana gelmiştir. Bunlardan ilkinin esrası atılıp ikincisi de “lâm”la birleştirilir. “Lâm”dan önce gelen “elif” harfi ve “idgâm yapılan birinci dâl” harfi harekesiz oldukları için bu duruma sarf biliminde التَّاءُ السَّاكِنَتَيْنِ “iki harekesiz harfin bir araya gelmesi” adı verilir ve sözcük ضَالٌّ şeklini alır.

3. *Sözcük benzeri yapılar:* Sonu “tâ” harfiyle biten سَكَّتْ “sustu” fiiliyle zamir olan özne konumundaki birinci şahıs “tâ”sı bitiştiginde سَكَنْتُ şeklini alır. Ancak bunun telaffuzu dile ağır geldiğinden birinci “tâ” harfi ikincisiyle birleştirilip سَكْتُ olarak değişime uğrar. سَكَّنَا “ikâmet ettik”; عَلَيَّ “benim üzerime”; لَدَيَّْ “benim var”; مُعَلِّمِي “benim öğretmenlerim” örneklerinde de durum aynıdır⁴⁵.

B. İdgâmın Tercihe Bırakılması

İdgâm bazı durumlarda tamamen tercihe bırakılmış, yapılması ya da yapılmaması doğru kabul edilmiştir. Bu durumları dört kısımda ele almamız mümkündür:

1. *Benzer iki harften ilki harekeli, ikincisi ise cezm veya benzeri bir şekilde aslı değil de ârizî olarak harekesiz durumdaysa idgâmın yapılıp yapılmaması tamamen tercihe bırakılmıştır.*

⁴⁵ Daha geniş bilgi için bkz. el-Galâyîni, Mustafâ, *Câmi ‘u’ d-durûsi ‘l-‘Arabiyye*, el-Mektebetu’ l-‘Asriyye, Beyrut, 1996, II, 98-99.

Örnekler:

- ⁴⁶ مَنْ يَرْتَدُّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ. Âyetinde geçen يَرْتَدُّ “döner” fiilinin aslı, يَرْتَدُّ şeklindedir. İki tane dâl harfi yanyana gelmiş, birincisi harekeli, diğeri de harekesiz durumdadır ve bunlar arasında idğâm yapılmıştır.

Oysa aynı sözcük, ⁴⁷ وَمَنْ يَرْتَدِّدْ مِنْهُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ. âyetinde idğâm edilmeksizin geçmektedir.

- ⁴⁸ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ. Bu âyette يُشَاقِقُ “karşı gelir” fiilindeki iki “kâf” harfi idğâm yapılmıştır. Fakat, ⁴⁹ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ. âyetinde يُشَاقِقُ sözcüğü idğâm yapılmayıp her iki “kâf” harfi de yazılıp söylenmektedir.

Bu örneklerden anlaşılacağı gibi ilk harfin harekeli, ikinci harfin harekesiz olduğu sözcüklerde idğâm tamamen tercihe bırakılmakta ve her iki durum da dile uygun olarak kabul görmektedir.

2. Üç kök harfli bir fiilin ikinci ve üçüncü harflerinin her ikisi de “yâ” harfi olup, aynı zamanda idğâm yapılacak iki harfin ikincisinin harekesi aslı olursa bu durumda idğâm olayı tercihe bırakılmıştır.

Örnekler:

- عَيٌّْ → عِيٌّ “kendini ifâde edemedi”
- حَيٌّ → حِيٌّ “canlı oldu; utandı”

Bu sözcüklerde harekeli iki “yâ” harfi yanyana gelmiştir ve mâzî fiil olduğu için harekeleri de aslıdır. Bu tür sözcüklerin mâzî fiil olarak idğâmlı veya idğamsız okunması mümkündür. Ancak mudâri‘de (geniş / şimdiki zaman) başına لَنْ edâtı gelirse idğâmın çözümlenerek لَنْ يُحْيِي “canlı olmayacak; utanmayacak” şekline dönüştürülmesi gerekir.

3. Fiillin başında iki “tâ” harfi bulunursa, idğâmın yapılıp yapılmaması tamamen tercihe bağlıdır.

⁴⁶ “Sizden her kim ki, dininden dönerse, Allah sevdiği ve sevildiği bir topluluğu sizin yerinize getirecektir” el-Mâ’ide / 54.

⁴⁷ “Her kim ki, dininden dönüp kâfir olarak ölürse onların yaptıkları işler de boşa gider” el-Bakara / 217.

⁴⁸ “Her kim, Allah’a karşı gelirse, Allah’ın azâbı çetindir” el-Haşr / 4.

⁴⁹ “Her kim, Allah’a ve elçisine karşı gelirse, Allah’ın azâbı çetindir” el-Enfâl / 13.

Örnekler:

- تَأْتَعُ → أَتَأَعُ “Ardısına geldi”
- تَتَّعُ → أَتَّعُ “İzledi”
- تَنَافَهُ → أَتَنَافَهُ “Az ve önemsiz oldu”
- تَتَّفَهُ → أَتَّفَهُ “Az ve önemsiz oldu”

4. Benzer harfler hareketli olarak ayrı ayrı sözcüklerde olursa, idğâm yapılması isteğe bağlıdır.

Örnekler:

- يَدُ دَاوُدَ → يَدُ دَاوُدَ “Dâvûd’un eli”
- فَهِمَ مِنْهُ → فَهِمَ مِنْهُ “Ondan anladı / Ondan öğrendi”⁵⁰.

C. İdgâmın Yasaklanması

İki benzer harfin yanyana gelmesine rağmen bazı durumlarda idğâm yapılmamalıdır. Bu durumları beş ayrı maddede açıklayabiliriz:

1. İki benzer harf ismin başında yer alırsa idğâm yapılmaz. Örnek: تَتَّرُ “Tatar”
2. فَعَلٌ - فَعُلٌ - فَعَلٌ - فَعُلٌ vezinlerinde gelen isimlerde idğâm yapılmaz. Bu vezinlere örnek sözcükler sırasıyla şöyledir: دُرَّرُ “inci taneleri”⁵¹, سُرُرُ “yataklar”⁵², طَلَلٌ “kalıntı, yıkıntı”⁵³, لَمَمٌ “saç lüleleri”⁵⁴.

3. Benzer iki harfin ilki şeddeli ise ikinci harf idğâm yapılmaya uygun değildir. Örnekler: هَلَلٌ «Lâilâhe illallah» dedi”, تَشَدَّدُ “aşırıya kaçtı; cimri oldu”.

4. أَفْعَلٌ بِهِ vezninde olan “ta’accub fiilî”nde idğâm yapılmaz. Örnek: أَحْبَبَ بِأَيَّامِهِ “O günler ne kadar da hoştu!”. Burada iki “bâ” harfi yanyana gelmesine karşın onlardan önce gelen “hâ” harfinin harekesiz oluşu idğâma izin vermemektedir.

5. Mâdi (geçmiş zamanlı) bir fiile hareketli bir raf zamiri bitişirse idğâm yapılmaz. Örnekler: مَدَدْتُ “uzattım”, مَدَدْنَا “uzattık”, شَدَدْتُ “bağladım”, شَدَدْنَا “bağladık”⁵⁵.

⁵⁰ Ayrıca konu hakkında bkz. el-Galâyîni, a.g.e., II, 100-101.

⁵¹ Bu sözcük çoğul olup tekili دُرَّةٌ şeklindedir.

⁵² Çoğul bir sözcüktür tekili سُرِيرٌ dir.

⁵³ Tekil bir sözcüktür, çoğulu أَطْلَالٌ dir.

⁵⁴ Çoğul bir sözcüktür tekili لَمَةٌ olarak gelir.

IV. Arap Alfabesinin İdgâm Bakımından Genel Bir Değerlendirmesi

Arap alfabesinde idgâma konu olan onaltı tane ses çıkış noktası vardır. Bu ses çıkış noktaları kullanılarak telaffuz edilen harflere, birbirlerine yakınlık durumuna göre idgâm işlevi uygulanır. Böylece bazı harflerin ses değerleri değişime uğrar. Fakat bu değişim yazılı değil, sözlüdür. Daha çok Kur'ân okuyuşunda ve bazen de şiirde kendini gösterir, günlük dilde pek fazla kullanılmaz. Sözcüklerin yazımında ise idgâm olgusu dikkate alınmaz, her sözcük aslî hâliyle yazılır. Ancak sarf biliminde idgâm yoluyla değişime uğramış sözcükleri bu kapsamın dışında tutmak gerekir. Çünkü bir sarf kuralı olarak kullanılan idgâm, sözcüğün yazımını da değiştirir. Örneğin, وَجْهٌ kökünden gelen وَفَعَلَ ve وَفَعَلٌ vezninde kullandığımız اَتَّجَمَ “yöneldi” fiilinin aslı اَوْتَجَمَ dir, fakat bu şekilde hiç kullanılmaz. Yine مَدَّ “uzattı” fiili de مَدَّ olmuştur ve bu hâliyle okunup yazılır. Buradan da anlıyoruz ki, idgâm bir sarf kuralı olarak uygulandığında hem sözlü hem de yazılı bir geçerlilik arzeder, uygulanmadığı takdirde dilsel yanlışlık oluşur. Buna karşılık örneğin, مِنْ رَبِّهِمْ “Rablerinden” ifadesini مِنْ رَبِّهِمْ şeklinde “nûn” harfini “râ” harfine dönüştürerek kullanmak sadece okuyuşa dayalı bir durumdur, yazıyı bağlayıcı değildir, ayrıca böyle bir şey yazım kurallarına da aykırıdır.

Arapçada idgâmın kullanılış biçimlerini genelde iki ayrı kategoriye ayırabiliriz. Bunlardan biri, yazı ve telaffuzda yerleşik olarak kullanılan idgâmdır. Yukarıda örnek olarak verdiğimiz اَتَّجَمَ “yöneldi” sözcüğü, bu türdendir. Bu sözcük idgâmsız hâliyle bilinmez ve kullanılmaz. Oysa idgâmın diğer türü yazılı olarak ifade edilmediği hâlde sözlü olarak kullanılır ve daha çok da uygulama alanı Kur'ân'dır. Yine yukarıda sözünü ettiğimiz مِنْ رَبِّهِمْ “Rablerinden” ifadesini buna örnek verebiliriz. Bu tür idgâm bazen şiirde vezin tutturmak için de kullanılabilir. Bu tür idgâmın en belirgin özelliklerinden biri de çoğu kez iki ayrı sözcük arasında uygulanmasıdır. Örneğimizde yer alan مِنْ “den, dan”, ayrı bir sözcük daha doğrusu bir edâttir ve مِنْ رَبِّهِمْ “Rableri” sözcüğünden bağımsızdır.

Birbirine uygun harfler arasında gerçekleştirilebilen idgâm varyasyonlarını, örnek sözcüklerle tablo hâlinde de gösterebiliriz⁵⁶:

⁵⁵ Hulvânî, *a.g.e.*, s. 106-110; el-Galâyîni, *a.g.e.*, II, 102-103.

⁵⁶ Sibeveyhi, *a.g.e.*, IV, 430-481; İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fi'n-nahv*, (thk. 'Abdu'l-Huseyn el-Fetîl), Mu'essesetu'r-Risâle, Beyrut, 1999, III, 405-430; el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-nahv*, (thk. Fahru'd-dîn Kabâve), Tahran, 1995, s. 163, 216, 228, 299; İbnu'l-Hâcib, Cemâlû'd-dîn Ebû 'Amr, *eş-Şâfiye fi 'ilmi't-tasrîf*, (thk. Hasen Ahmed b. 'Usmân, el-Mektebetu'l-Mekkiyye, Mekke, 1995, s. 120-130; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrîşâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kahire 1997, I, 163-168; İbn Cinnî, Ebu'l-Feth 'Usmân, *Sirru sinâ'ati'l-i-râb*, (thk. Muhammed Ha-

	İdgâm'a Konu Olan Harfler	Örnek Sözcükler	
		İdgâm Öncesi	İdgâm Sonrası
1	أَلْهَاءُ + أَلْهَاءُ	أَجِبَةٌ حَمَلًا	أَجْبَحَمَلًا
2	أَلْهَاءُ + أَلْعَيْنُ	أَقْطَعُ هَلَالًا	أَقْطَهَلَالًا
3	أَلْهَاءُ + أَلْعَيْنُ	أَقْطَعُ حَمَلًا	أَقْطَحَمَلًا
	أَلْعَيْنُ + أَلْهَاءُ	أَمْدَحُ عَرَفَةً	أَمْدَحَرَفَةً
4	أَلْهَاءُ + أَلْعَيْنُ	أَدْمَعُ خَلْفًا	أَدْمَخَلْفًا
	أَلْعَيْنُ + أَلْهَاءُ	مُنْخَلٌ	مُنْخَلٌ
5	أَلْكَافُ + أَلْقَافُ	أَلِهَكَ قَطْنَا	أَلِهَقَطْنَا
	أَلْقَافُ + أَلْكَافُ	أَلْحَقُ كَلْدَةً	أَلْحَكَلْدَةً
6	أَلشَّيْنُ + أَلْجِيمُ	أَبْعَجُ شَبْنًا	أَبْعَشَبْنًا
7	أَلرَّاءُ + أَللَّامُ	أَشْغَلُ رَجَبَةً	أَشْغَرَجَبَةً
8	أَلرَّاءُ + أَلثَّوْنُ	مِنْ رَأْشِدٍ	مِرْأَشِدٍ
	أَللَّامُ + أَلثَّوْنُ	مَنْ لَكَ	مَلِّكَ
	أَلْمِيمُ + أَلثَّوْنُ	مِنْ مَا	مِمَّا
9	أَلْبَاءُ + أَلثَّوْنُ	مَنْ بَكَ	مَبِّكَ
10	أَلْوَاوُ + أَلثَّوْنُ	مِنْ وَلِيٍّ	مَوَلِيٍّ

11	أَيَاءُ + التَّوْنُ	مَنْ يَقُولُ	مَيِّقُولُ
12	الطَّاءُ + الدَّالُ	اضْبِطْ دُلَامَةً	اضْبِطُّلَامَةً
13	الطَّاءُ + التَّاءُ	انْعَتِ طَالِبًا	انْعِطَالِبًا
14	الدَّالُ + التَّاءُ	انْعَتِ دُلَامًا	انْعِدُّلَامًا
15	السيْنُ + الصَّادُ	افْحِصْ سَالِمًا	افْحَسَّالِمًا
	الزَّايُ + الصَّادُ	أَوْجِزْ صَابِرًا	أَوْجِصَّابِرًا
	السيْنُ + الزَّايُ	احْبِزْ سَرْدَةً	احْبِزَّرْدَةً
16	الدَّالُ + الطَّاءُ	احْفَظْ ذَلِكَ	احْفِذْ ذَلِكَ
	الطَّاءُ + التَّاءُ	ابْعَثْ ظَالِمًا	ابْعِطَالِمًا
	التَّاءُ + الدَّالُ	خُذْ ثَابِتًا	خُتَابِتًا

Sonuç

İdgâm, bazı Arapça sözcüklerde telaffuza akıcılık ve rahatlık sağlamak, sesler arasında bir âhenk oluşturmak amacıyla uygulanmıştır. Bu durum konuşmaya hızlılık kazandırır ve seslerin muhâtabın kulağına hoş gelmesine vesile olur. Böylelikle dildeki ses uyumu daha sağlam bir temel üzere kurulur. Bu yüzden idgâm, dildeki kolaylık arayışının ve estetik kaygıların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Tarihsel açıdan bakıldığında idgâm olgusu, Arapçanın en eski edebî metinleri olan Cahiliye şiirlerinde ve Kur'ân'da mevcuttur. Bazen söyleyiş kolaylığı elde etmek için, bazen de şiirde sözcüğü vezne uygun hâle getirebilmek düşüncesiyle kullanılmıştır. Basra kentinde Arap dili gramer kurallarının yazıya geçirilişi esnasında "sarf bilimi"nin, "nahiv bilimi"⁵⁷ ile iç içe olması nedeniyle nahiv biliminin bir konusu

⁵⁷ Sarf bilimiyle ilgili ilk müstakil eser Basralı gramer bilgini Ebû 'Usmân Bekir b. Muhammed el-Mâzîni (öl. 248/863) tarafından yazılan "et-Tasrîf" adlı eserdir. Ondan önce sarfla ilgili bilgiler dağınık bir şekilde nahiv kitaplarında yer almakta ve sarf ayrı bir bilim dalı olarak görülmemektedir. Bkz. İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-a'yân fi enbâ'i ebna*

olarak incelenmiş, daha sonraki dönemlerde özellikle sarf biliminin bağımsız bir dal hâlini almasıyla birlikte, idğâm da bu bilimin disiplinine katılmıştır. Bundan dolayı idğâmı, sarf ve tecvîd bilimlerinin temel ögesi olarak da niteleyebiliriz.

Sarf biliminde idğâm daha çok aynı sözcük içindeki benzer harfler arasında yapılırken; tecvîd biliminde farklı iki sözcükten ilkinin son, diğerinin ilk harfi arasında uygulanır. İdğâm, tecvîd biliminde yalnızca okuyuş esnasında uygulanıp sözlü olarak kalmasına rağmen, sarf biliminde hem yazılı hem de sözlü olarak ifade edilir.

İdğâm, özellikle Arapçanın sözcük yapısının ve köklerinin tanınması için öğrenilmesi gerekli bir alandır. Geçmiş dönemlerde, koşulları ve kuralları belirlenmiş statik bir olgudur. Günümüzde ise, Arapçaya diğer dillerden giren veya dilin kendi içinde üretilen yeni sözcüklere, idğâmın uygulanışı hakkında görüşler ortaya atılmalı ve idğâm kavramı, modern dil bilimi çalışmalarında yerini almalıdır. Çünkü klâsik Arapça teorik ve pratik yönüyle idğâm olgusuna geniş bir şekilde yer vermektedir.

İdğâm kavramının bilinmesi, Arapçanın dil mantığının anlaşılması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Çünkü Arapçanın sözcük yapısının temelinde, idğâmın rolü oldukça büyüktür. Bu kavram, sarf ve tecvîd bilimlerinin temel konusu olmakla birlikte, aynı zamanda gramer, iştikâk, ses bilimi, belâgat ve edebiyat gibi dile özgü diğer bilim dallarını da doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendirmektedir.

'i'z-zemân, (thk. İhsân 'Abbâs), Dâru Sâdir, Beyrut, 1978, I, 283-286; Kehhâle, 'Umer Rıdâ, *Mu'cemu'l-mu'ellifîn*, Mu'essesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993, I, 443-444; el-Kifî, 'Aliyyi'bni Yûsuf, *İnbâhu'r-ruvât*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm el-'Az bâvî), Kâhire, 1980, I, 281-291; es-Suyûtî, 'Abdu'r-Rahman b. Ebî Bekr, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîne ve'n-nuhât*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1979, I, 463-466; Yâkût, b. 'Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1936, VII, 107-128; ez-Ziriklî, Hayru'd-dîn, *el-A'lâm*, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyin, (6. bsk.), Beyrut, 1984, II, 69.